

є найрізноманітнішими й охоплюють і перетинаються з незліченою кількістю науково-технічних галузей. Потреба бібліографічного опису англо-українських та українсько-англійських термінографічних джерел актуальна не тільки з огляду на невелику кількість відповідної довідкової літератури, а й у зв'язку з важливістю якісної підготовки кваліфікованих фахівців різних галузей науки й техніки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О.О.Селіванова. – Підручник. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
2. Друзюк В., Ярмошук Т. Деякі аспекти становлення української стандартизованої науково-технічної термінології / В.Друзюк, Т.Ярмошук // Проблеми української термінології. – № 538. – 2005. – С. 49-51.

УДК 811.161.2:81'282.36

*Делюсто М.С.
(Ізмаїл, Україна)*

ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ГОВІРКИ У МУЛЬТИЛІНГВАЛЬНОМУ АРЕАЛІ

У статті досліджено лексико-граматичні розряди, граматичні категорії та парадигматику іменних частин мови на підставі свідчень діалектного макротексту української говірки, яка функціонує у мультилінгвальному ареалі межиріччя Дністра і Дунаю. Автор доводить, що граматична система говірки є стійкою щодо впливу інших мов й зберігає свою автентичність.

Ключові слова: *говірка, діалектний текст, граматична форма, граматична категорія, інтерференція.*

Статья посвящена исследованию лексико-грамматических разрядов, грамматических категорий и словоизменения именных частей речи на основе диалектного макротекста украинского говора, функционирующего в мультилингвальном ареале междуречья Днестра и Дуная. Автор доказывает, что грамматическая система говора является стойкой к влиянию других языков и сохраняет свою идентичность.

Ключевые слова: *говор, диалектный текст, грамматическая форма, грамматическая категория, интерференция.*

The article deals with a description of the morphological system of an individual Ukrainian dialect spoken in the area between the Danube and the Dniester rivers based on the dialectal macro texts. The author proves that the grammatical system of the dialect is determined by the historical development of the Ukrainian language rather than the influence of neighboring dialects.

Key words: *dialect, dialectal text, grammatical form, grammatical category, interfection.*

© Делюсто М.С., 2011

Межиріччя Дністра і Дунаю – територія південної частини Одеської обл. України – ареал, який «щодо мови становить складний, строкатий континуум» [1: 3], оскільки у ньому функціонують говірки та літературні мови різних мовних сімей, груп й підгруп, що характеризуються диференційними типологічними особливостями. У цій зоні у діалектній формі співіснують українська, російська, болгарська, румунська, гагаузька національні мови. За генеалогічною класифікацією ці мови належать до різних сімей – індоєвропейської (українська, російська, болгарська, румунська) та тюркської (гагаузька), до різних груп – слов'янської (українська, російська, болгарська) та романської (румунська), а також огузької групи тюркської сім'ї (гагаузька), до різних підгруп однієї групи – східнослов'янської (українська, російська) та південнослов'янської (болгарська).

Однак вони, представляючи різні сім'ї, групи й підгрупи мов, мають й спільні риси (за іншими класифікаціями можуть відноситись до одного типу). Відповідно до фонетичної та фонологічної типології усі аналізовані мови є фонемними консонантними, а відповідно до синтаксичної – номінативними. Усі досліджувані мови є морфемними (афіксальними), проте більшість з них – флективні (українська, російська, болгарська, румунська), меншість – аглютинативні (гагаузька). За ступенем синтетичності / аналітичності у регіоні репрезентовано флективні мови синтетичного типу (українська і російська), а також мови аналітичного типу (румунська і болгарська).

Ці мови відрізняються й суспільно-політичним статусом. Окрім діалектної форми, на території межиріччя Дністра і Дунаю літературну мають українська, російська, болгарська, румунська мови. Гагаузька ж функціонує тільки у діалектній формі, статус молдавської (румунської) мови у регіоні залишається невизначеним.

Аналізовані говірки об'єднує й той факт, що усі вони є, певним чином, відірваними від ареалів їх основного функціонування, переселенськими і первинно співіснують у ситуації українсько-російського полілінгвізму.

Найбільш розгалужено у типологічному відношенні в ареалі функціонують болгарські говірки, оскільки вони репрезентують аж чотири діалекти – північно-східний, південнобалканський, підбалканський, східнофракійський, які, у свою чергу, реалізуються у кількох говорах (чушмелійський, чійшийський, вільшанський, балканський *о*-говор та *ъ*-говор тощо).

Три діалектні різновиди у межиріччі Дністра і Дунаю представляють румунські говірки: перехідні говори з «мунтянськими» рисами, перехідні говори з рисами «центрально-румунських говірок, змішані говори, що мають ознаки як першого, так і другого типів.

Гагаузькі говірки у цій зоні виявляють ознаки двох діалектів – чадирлунзько-комратського та вулканештського. Українські та російські говірки ареалу представляють по одному типу говорів. Українські – степовий південно-східного наріччя, а російські – південноросійський говір старообрядців-липован.

Розгляд структурних рис говірок різних за походженням мов дозволяє відзначити, що упродовж свого багаторічного функціонування у цьому ареалі вони набули спільних ознак, зокрема у фонетиці, морфології, синтаксисі. Особливо це стосується українських та російських говірок, саме тому й подекуди серед українських діалектологів лунають розмови про те, що ніби тут немає «справжньої» української мови, а якийсь «суржик». Поділяючи думки П. Ю. Гриценка [1], відзначимо, що взаємодія і трансформація гові-

рок у межіріччі Дністра і Дунаю урівноважуються тенденціями збереження архаїки і автентичності кожної говірки. На підтвердження висунутої тези представляємо опис граматики іменних частин мов української степової говірки межіріччя Дністра і Дунаю с. Шевченкове (стара назва Кара-Махмет) Кілійського району Одеської області як одного з найбільших осередків у ареалі, де компактно проживають українці. Це наддунайська говірка, яку давніше досліджували А. М. Мукан [2; 3], В. П. Дроздовський [4], Т. П. Заворотна [5]; інформацію про неї подано й в загальнонаціональному атласі [6: т.3: ч.2: н.п. 224].

П. Ю. Гриценко відзначає, що сьогодні слов'янська діалектологія зробила дуже важливий крок до текстоцентризму, коли, шануючи записи за спеціальними програмами, основним джерелом інформації визнається текст [7]. Причому, якщо раніше тексти записували з дидактичною метою, для того щоб студент міг знайти якісь диференційні ознаки, то наразі дидактичне чи просто ознайомлювальне спрямування переросло у цілеспрямовану фіксацію макротекстів. Українські діалектологи розпочали серію нових праць, коли саме на базі достатньої, досить докладної сукупності опрацьованих діалектних текстів можна абсолютно інакше подивитися на ту діалектну систему, яка вивчається. Підкреслимо, що хоча попередники граматики-діалектологи й використовували діалектні тексти, проте це використання мало принагідний, нерегулярний характер, а самі тексти були радше мікротекстами.

Мета представленої статті – описати й проаналізувати граматику іменних частин мови української говірки у полілінгвальній ситуації на базі макротексту без додаткового залучення інших джерел інформації.

Виходячи з окресленої мети, у роботі використано такі прийоми дослідження діалектної граматики:

1) прийом “діалектної текстографії”, що полягає у використанні як джерела лінгвального матеріалу винятково значних за обсягом діалектних текстів (у статті використано мегатекст довжиною 59 787 слововживань), які становлять невимушені оповіді з мінімальним втручанням експлоратора;

2) прийом “інваріантної моделі-матриці”, що використовується для повноти виявлення усіх елементів граматичної системи, запобігання пропускам елементів структури;

3) прийом “функціональний підхід”, який передбачає аналіз від значення до форми (а не тільки від форми до значення), актуалізацію у діалектологічних студіях понять *центр і периферія, лакунарність, функціональне навантаження, семантика граматичних категорій*;

4) прийом “статистичне опрацювання текстів”, яке використовується для встановлення центрального чи периферійного статусу граматичного класу слів (частин мови, лексико-граматичних розрядів та словозмінних класів), їх ієрархії, статусу граматичної форми.

Зауважимо, що з-поміж іменних частин мови найактивніше у мовленні носіїв говірки функціонують іменники (21,9% від усіх слововживань у корпусі текстів) та займенники (13,7%), співвідносні з іменником, прикметником і числівником; прикметники (2,4%) та числівники (1,7%) творять периферію іменного сегмента граматичної системи.

На тлі типових, поширених у літературній мові та інших діалектах явищ у словозміні іменних частин мови в опорі на текст виявлено й специфічні феномени: а) які стосуються

розподілу іменників між типами відміни; б) що пов'язані з особливостями відмінювання форм; в) функціональну лакунарність як маркер діалектної словозміни.

Парадигматиці іменних частин мови властива уніфікація. В іменника вона виявляється: а) у міжпарадигматичних переходах, пов'язаних з хитанням у роді – набуттям рис іншого словозмінного типу в усіх відмінках (*л'ітра*, *н'єгра*) або лише у частині відмінків (*куп'ити мо'роже'ну*), а також зумовлених змішуванням типів (*ночо'йу*, *ме'дал'йу*) й підтипів відмінювання (*зе'м'л'о'йу*, *на ко'н'ов'і*); б) у тенденції до вирівнювання числових парадигм іменників, що у літературному стандарті характеризуються як *singularia tantum* та *pluralia tantum* (*транспорт* – *транспорти*); в) у відмінюванні іменників іншомовного походження, аббревіатур та інших, що в літературній мові кваліфіковано як незмінювані (*к'і'на не' було*; *бу'у* у *ен'тес'і*). Функціональні взаємовпливи та змішування притаманні I і II типам відміни (*скарла'т'ін* *бу'у*; *та'ка п'ризе'іс'ка*), II і III типам відміни (*та'ка'роск'іш* – *та'кого'роскошу*), I і III типам відміни (*ши'нел'а*, *к'ро'ват'а*), II і IV типам відміни (*кур'чом* *замість* *кур'чам* субстантивів; іменниковим відмінковим грамемам наз. в. і кличн. в. (*мамо'кажут'*); род. в. і наз. в. / знах. в. (*тан'ц'і не'з'нала*), род. в. і дав. в. (*не'п'рот'йу'бого'в'і*), род. в. і місц. в. (*ро'били'у* *су'с'ідах*); знах. в. і наз. в. (*оштраф'ували'мати*), знах. в. і род. в. (*дайте'кохточки*), знах. в. і місц. в. (*пос'тавить'банки на'гогах*); орудн. в. й знах. в. (*й'їздила за ку'сок*); місц. в. й знах. в. (*шит'на ма'шинку*), кличн. в. і наз. в. (*баба!*)).

У прикметниках, прикметникових займенниках, порядкових числівниках уніфікація зумовлена передусім розмитістю поляризації за твердістю / м'якістю кінцевого приголосного основи (*кол'хозн'ім шо'фером*, *ота'к'йу'о*, *у ш'їзде'с'ат'іх'го'дах*); у прикметниках – взаємодією повних форм якісних і відносних прикметників та коротких форм наз. в. однини присвійних ад'єктивів (*братовий'вл'іс'і'п'ет* *замість* *братів'велосипед*); у займенниках – взаємодією відмінкових граем род. в., дав. в. та місц. в. в особових займенниках (*ка'жу'йі'йі*; *на'йі'йі'пал'то*) та взаємодією словозміни вказівних прономенів *той*, *цей* і прикметникових займенників (*тойі*, *ц'ойі* у позиції *місці*, *цієї*). Словозміна позначена уніфікацією відмінювання порядкових числівників, прикметникових займенників за прикметниковим типом, що реалізується у спільному для них змішуванні флексій твердої та м'якої групи у наз. в. однини ч. р. (*дво'йур'ідн'йі*, *йа'к'йі*, *сорок'п'йат'йі*), род. в., знах. в., дав. в. та місц. в. множини (*ба'гат'іх*, *у ш'ід'і'с'ат'іх*, *моло'д'ім*, *м'іх*, *ота'к'ім*); у функціонуванні флексій: -ом у місц. в. однини ч. р. (*у'п'рошлом*, *во'вто'ром*, *у'том*) та -его у род. в. однини ч. р. (*пос'л'едн'его*, *і'нач'его*).

На словозміну впливають фонетичні процеси: палаталізація /р/ (наз. в. множини – *х'мар'і*, знах. в. множини – *дво'р'і*), ствердіння /ц'/, /м'/, /с'/ (наз. в. множини – *ти*, *ци*, *у'си*). Граматиці іменних частин мови притаманні архаїчні риси: субстантивні форми наз. в. множини у позиції знах. в. множини у назв істот (*до'йіти ко'рови*); форми род. в. III відміни з флексією -и (*злости*, *пакости*); нестягнені прикметникові форми наз. в. ж. р. (*тонкайа*) та множини (*дво'йур'ідн'йі*); форми дав. в. займенників *йа* (мн'і) та *в'ін* (*йе'му*); стягнені форми род. в. та орудн. в. вказівних займенників (*тойі*, *тойу*); форми двоїни іменників ч. р. II відміни при числівниках *два*, *три*, *чо'тири* (*два б'рата*, *три дн'а*, *чо'тир'і ча'са*); збереження давньої іменникової -ьв- основи (*ц'еркова*, *у'ц'ерков'і*).

Дослідження граматики іменних частин мови на підставі діалектного тексту уможливило виявлення таких досі не описаних або інакше інтерпретованих елементів гра-

матичної системи говірки с. Шевченкове: іменник, що вживається разом з топонімом, може не узгоджуватися з останнім (у *город^m К'іл'їⁱи*); іменник, що позначає сукупність, може узгоджуватися з дієслівним присудком у множині (*потан'ї'у'вали'молод'о'ж*); у род. в. однини ч. р. іменників – назв неістот II відміни може виступати закінчення -а (*обмазували'прич'їлка*), що розширює інформацію про поширення цих форм, подану в «Атласу української мови» [6: т.3: ч.2: н.п. 224]; у дав. в. однини назв неістот с. р. II відміни, окрім закінчення -у (*сон'ї'у*) – закінчення -ов'ї (*пра'в'їт'ел'ствов'ї'питчи'н'авс'a*); у знах. в. однини ч. р. назв істот II відміни – флексія -Ø (*бе'рут'за'первий'бо'їарин*); форми знах. в. множини назв неістот II відміни можуть збігатися з род. в. множини (*ота'ких'бу'кет'ї'у'цв'ї'т'ї'у'при'воз'ат'*); в орудн. в. однини ж. р. іменників III відміни на тлі менш вживаних флексій -оїу (*пу'т'оїу*) та -у (*ос'їн'їу*) зафіксовано флексію -їїу й відсутність подовження кінцевого приголосного основи (*сол'їїу, 'ноч'їїу*); у род. в. ж. р. прикметників, окрім флексії -оїї (*молодоїї*), – закінчення -ейї (*дово'їур'їдн'ейї*), у місц. в. однини ч. р. прикметників, прикметникових займенників, порядкових числівників, окрім флексії -ому; -ім (*на'к'їр'п'ї'чному'за'вод'ї; у'шїзде'їс'ат'їм'го'ду; на'т'їм'мест'ї*) – закінчення -ом, а у род. в. однини ч. р. прикметників та прикметникових займенників, окрім флексії -ого (*во'їєного, та'кого*) – -его; наявні форми двоїни іменників ж. р. I відміни у поєднанні з числівником *два* (*дв'ї'си'ст'p'ї*); у наз. в. множини прикметників відбувається ствердіння основ (*дур'ни'за'кони*); займенник *с'т'їл'ки, с'т'ї'ки, с'т'ї'ко* може мати й значення 'скільки' (*с'т'їки'то'б'ї'год?*).

Застосування інваріантної моделі-матриці свідчить, що для опису діалектної словозміни іменника (за винятком IV відміни), прикметника та займенника можна використати традиційну класифікацію типів відміни з підтипами (хоча поляризація підтипів за твердістю / м'якістю кінцевого приголосного основи може нівелюватися). Числівниковим формам як фрагменту граматичної системи говірки властива некомплектна та лакунарна або змішана з іншими частинами мови система відмінювання простих нумеративів (*хо'дили'до'с'їм'клас'ї'у; прац'ї'вала'їз'дев'їам'ї'рок'ї'у*); відсутність парадигматики складних та складених кількісних числівників (*поро'бі'ї'у'ко'л'хоз'ї'до'ш'їд'їс'at'god; мо'ї'а'баба'до'дев'ї'а'носто'ч'їe'ї'тур'ї'годи'ї'жила*); відмінна від літературного стандарту словозміна порядкових числівників (*ро'дилас'а'у'тис'ачу'де'ї'в'ї'цот'ї'риц'at'ї'с'їd'ї'м'ї'м'go'ду*) за наявності розгалуженої словозмінної системи у літературній мові.

Іменним частинам мови говірки притаманна лакунарність, що виявлена у низці типів словозміни та граем (дав. в., орудн. в., місц. в., клич. в.), найширше – у відмінюванні іменників колишніх -п- та -т- основ (IV відміна), незмінюваних іменниках, складених та складених числівниках. Зауважимо, що тенденцію до невідмінювання таких іменників в українських говірках відзначили В. М. Пачева [8] та К. Д. Глуховцева [9], а С. П. Бевзенко відзначає, що «у ряді південно-західних діалектів, зокрема в галицько-буковинських і карпатських говорах, числівники на позначення сотень рідко коли відмінюються»; «у переважній більшості карпатських говорів, зокрема середньокарпатських, числівники 200-900 зовсім не відмінюються» [10: 118–119]. Таким чином, у діалектній мові відчутним є процес втрати парадигматики іменниками й нумеративами цього типу, що підтверджує й аналіз морфологічної системи говірки с. Шевченкове.

Отже, тексти засвідчили, що граматична система іменних частин мови досліджуваної говірки, де центральним є іменник, зберігає архаїчні риси (*'пасти'кон'ї*) та зазнає впли-

ву фонетичних чинників (*дво^вр'і*); морфологію цих частин мови передусім визначають такі феномени, як уніфікація, що виражається у функціональній взаємодії словозмінних типів, підтипів, граем, варіантності форм тощо, а також функціональна лакуарність.

Специфіку граматичної системи української говірки межиріччя Дністра і Дунаю с. Шевченкове визначає більшою мірою історичний розвиток української мови, ніж вплив інших говірок, зокрема російських. Це підтверджують виявлені властиві лише українській мові такі граматичні риси як наявність кличн. в. в іменників I та II відміни (*мамо*, *д'іду*); закінчення *-ов'і*, *-ев'і* у формах дав. в. та місц. в. однини іменників чоловічого роду II відміни, причому як у назв істот, так і у назв неістот; особливості творення порядкових числівників *п'ятде^м'с'атий* – *в'іс'імде^м'с'атий*; безособові форми на *но-*, *то-* (*с'іно с'кинута*; у *к'ниг'і на'писано*) тощо. Інтерференція з іншими говорами наявна, однак її роль не є провідною, адже впливи російських, румунських, болгарських говірок спостережено переважно на лексичному рівні (*от'л'ічно*, *бу'жора*, *вада*). Певну роль відіграє побутування говірок в усномовній формі. Значною мірою особливості граматики зумовлені новоствореним характером говірки, що відображає наявність у її мовній системі елементів граматичної будови говірок північного, південно-західного та південно-східного наріч.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гриценко П. Ю. Межиріччя Дністра і Дунаю у світлі лінгвістичної географії (стан і пріоритети) / П. Ю. Гриценко // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – Ізмаїл, 2006. – Вип. 21. – С. 3–16.
2. Муқан А. М. Украинские наддунайские говоры. Фонетико-грамматические особенности : автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филол. наук : 661 «Языки народов СССР (украинский язык)» / А. М. Муқан. – К., 1961. – 16 с.
3. Муқан А. М. Варіантність форм у деяких новостворених говорах української мови / А. М. Муқан // Українська діалектна морфологія. – К., 1969. – С. 191–199.
4. Дроздовський В. П. Украинские говоры Бессарабского Приморья (на материале обследования Саратского, Татарбунарского и Белгород-Днестровского районов Одесской области) : автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 661 «Языки народов СССР (украинский язык)» / В. П. Дроздовський. – К., 1962. – 27 с.
5. Заворотная Т. П. Лексика украинских приднуднских говоров: автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 661 «Языки народов СССР (украинский язык)» / Т. П. Заворотная. – Черновцы, 1968. – 16 с.
6. Атлас української мови : [в 3 т.]. – Т. 1. Полісся, Середня Наддніпрянина і суміжні землі. / [ред. тому І. Г. Матвіяс]. – К. : Наукова думка, 1984. – 498 с. – (391 карта) ; Т. 2. Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. / [ред. тому Я. В. Закревська]. – К. : Наукова думка, 1988. – 520 с. ; Т. 3. Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянина, Причорномор'я і суміжні землі. / [ред. тому А. М. Залеський, І. Г. Матвіяс]. – К. : Наукова думка, 2001. – 266 с.
7. Гриценко П. Ю. Текст як простір вияву діалектних явищ / П. Ю. Гриценко // Збірник лінгвістичних праць : до 60-річчя проф. О. А. Колесникова. – Ізмаїл, 2000. – С. 9–15.

8. Пачева В. М. Українські говірки Запорізького Надазов'я : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. М. Пачева. – Запоріжжя, 2002. – 18 с.

9. Глуховцева К. Д. Динаміка українських східнослов'янських говірок : [монографія] / Катерина Дмитрівна Глуховцева. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 592 с.

10. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / Степан Пилипович Бевзенко. – К. : Вища школа, 1980. – 246 с.

УДК 80.81'1.93.811

*Пуленко І.А., Сазикіна Т.П.
(Одеса, Україна)*

**КАТЕГОРІЯ ЕКСПРЕСИВНОСТІ У СИСТЕМІ
СИНТАГМАТИЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ВИБІР
СИНТАКСИЧНИХ ЗАСОБІВ ВИСЛОВЛЮВАННЯ
(на матеріалі англomовних публічних політичних виступів)**

У статті досліджується роль категорії експресивності в публічних політичних виступах з точки зору системи синтагматичних зв'язків та її вплив на вибір синтаксичних засобів висловлювання. Ступінь експресивності акта комунікації залежить від ситуації спілкування, контексту, екстралінгвістичних факторів, а також від умінь користуватися лінгвістичними експресивними засобами з боку того, хто робить публічний виступ.

Ключові слова: акт комунікації, прагматика, експресивність, синтаксичні засоби, публіцистичний стиль.

Стаття посвячена дослідженню ролі категорії експресивності в публічних політичних виступах з точки зору системи синтагматичних зв'язків, а також її вплив на вибір синтаксичних засобів вираження. Степень експресивності акта комунікації залежить від ситуації спілкування, контексту, екстралінгвістичних факторів, а також від умінь виступаючого використовувати експресивні лінгвістичні засоби в висловлюванні публіцистичного політичного характеру.

Ключевые слова: акт коммуникации, прагматика, экспрессивность, синтаксические средства, публицистический стиль.

The article deals with the analysis of the functioning of the category of expressiveness in public political texts, which is rendered with the help of linguistic means, namely syntactical structure, with an objective of rendering some definite specific information. The act of communication in public speeches is viewed as taking place in the conditions of complex correlation of many factors, both linguistic and extralinguistic, including the syntagmatic level. Syntactical structure of public political texts is analyzed.

Key words: communication, pragmatics, expressiveness, syntax, public speeches.

© Пуленко І.А., Сазикіна Т.П., 2011